พระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์

นายสิโรตม์ ปัญญานุวัฒน์

นายประคอง เอี๋ยวซิมโป

พิมพ์

ในงานฌาปนกิจศพ

ม. ล. พึ้กเขียว อิสี (เสนีวงศ์)

มรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๒

พระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์

นายสิโรตม์ ปัญญานุวัฒน์

นายประคอง เอี่ยวชิมโป

พิมพ์

ในงานฌาปนกิจศพ

ม.ล. ฟักเขียว อิศี (เสนีวงศ์)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๒

วยธรรมกถา

ธมฺมสาโร ภิกฺขุ วัดบวรนิเวศวิหาร

แสดง

ในงานสัตมวารศพ ม. ล. พั่กเขียว อิสี (เสนีวงศ์)

วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๑๑

วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ

บัดนี้ จะได้แสดงพระธรรมเทศนา เนื่องในวันบำเพ็ญกุศลสตมวารศพ ม. ล. พั่กเขียว อิสี (เสนีวงศ์) ซึ่งเจ้าภาพและญาติมิตรบำเพ็ญในวันนี้ ม. ล. พั่กเขียว ได้ถึงแก่กรรมมาแล้วได้ ๗ วันเท่านั้นเอง ความตาย เรารู้กันอยู่แล้วว่าเป็นธรรมดาของสังขาร แต่บางที เราก็ไม่อยากให้คนนั้นคนนี้ตายด้วยเหตุต่าง ๆ แล้ว แต่เราจะนึกคิดกันโดยประสงค์ แต่มัจจุราชมิใช่จะให้ ใครคิดเอาได้ตามชอบใจ และความตายก็เป็นกฎอย่าง

หนึ่งของชีวิต ถ้าเราจะนึกว่าความตายไม่ดี ก็ชวนให้อยากจะถามว่าแล้วความเป็นอยู่ดีหรือเปล่า ?

ความจริง ความเป็นหรือความมีชีวิตอยู่ของคนก็มิใช่จะดีเสมอไป ดังที่ท่านแบ่งชีวิตของคนเป็น ๓ ประเภท คือ ทุชีวิต โมฆชีวิต สุชีวิต โดยอธิบายว่า ทุชีวิต ชีวิตชั่ว หมายถึงประพฤติทุจริตต่าง ๆ โมฆชีวิต ชีวิตเปล่า หมายถึงไม่ทำดีไม่ทำชั่ว (ปล่อยชีวิตเป็นนกขมิ้นเหลืองอ่อน) สุชีวิต ชีวิตดี หมายถึงชีวีตดีประกอบสาธารณประโยชน์ สาธารณกุศล ยึดถือความประพฤติสุจริตเป็นทางดำเนินชีวิต เมื่อตรวจดูตามนี้ ก็จะเห็นได้ว่าชีวิตหรือความเป็นอยู่นั้น ก็มีทั้งชีวิตชั่ว และชีวิตเปล่า มีดีอยู่เพียงประเภทเดียว คือ สุชีวิต ชีวิตไม่ชั่วและไม่เปล่าจากประโยชน์ ชีวิตดีถ้าจะเปรียบกับต้นไม้ก็เหมือนต้นไม้ที่มีแก่นใช้ประ-โยชน์ได้ เช่นไม้สัก แต่ก่อนเคยมีผู้คำนวณว่า เมื่อไม้สักต้นหนึ่งมีอายุ ๔๐ ปี มีค่าประมาณ ๑,๐๐๐ บาท แล้วนำมาแนะนำคนว่า เมื่ออายุคนประมาณ ๔๐ ปี

ก็ควรจะมีเงินสดติดกระเป๋าอย่างน้อยสัก ๑,๐๐๐ บาท และควรมีศีลธรรมให้พอสมควรแก่วัย – –

อีก ๒ ชีวิต คือชีวิตชั่วนี้ ถ้าจะเปรียบกับพืช ก็เหมือนวัชพืช นอกจากจะไม่มีค่าในตัวเองแล้ว ยังทำลายธัญพืชหรือธัญชาติ (ต้นข้าวหรือข้าวต่าง ๆ) ให้เสียหาย ซึ่งต้องลงทุนลงรอนกำจัดกันเป็นอันมาก.. ถ้าจะคำนวณดูว่าในประเทศหนึ่งหรือทั่วทั้งโลก ลงทุนเพื่อจะไม่ให้เกิดคนชั่วไปเท่าไร ? เพื่อปราบปรามคนชั่วไปเท่าไร ? เพียงดูงบประมาณของกรมการปกครอง กรมตำรวจ กรมราชทัณฑ์ ก็จะเห็นว่าเป็นจำนวนไม่น้อย..ส่วนชีวิตเปล่าก็เปรียบเหมือนไม้ไม่มีแก่น หรือพืชที่ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ดูขนาดผักตบชวาเวลานี้เรามองยังไม่เห็นค่าอะไร ? เราจะให้ผักตบชวามีค่าใช้ให้เป็นประโยชน์คงต้องลงทุนอีกมาก – –

สังขารเปรียบเทียบ สังขารของคนทั้งหลายถ้าจะเปรียบเทียบกับพืช บางคนก็คงเหมือนไม้สัก บางคนก็คงเหมือนวัชพืช บางคนก็คงเหมือนผักตบชวา คน

ที่มีคุณงามความดีเป็นคนที่ทางพระพุทธศาสนาต้องการเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับยกย่องว่ามีกลิ่นหอมทวนลมได้ ดังพระบาลีมีไว้ว่า

น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ.
กลิ่นดอกไม้ย่อมไปทวนลมไม่ได้.
น จนฺทนํ ตครมลฺลิกา วา.
กลิ่นจันทน์หรือกฤษณาดอกมะลิก็ทวนลมไม่ได้.
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ.
ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปทวนลมได้.
สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติ.
สัตบุรุษย่อมฟุ้งเฟื่องไปได้ทุกทิศ.
จนฺทนํ ตครํ วาปิ อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี
เตสํ คนฺธชาตานํ สีลคนฺโธ อนุตฺตโร.

กลิ่นศีลเป็นกลิ่นเยี่ยมกว่าคันธชาติทั้งหลายเหล่านี้ คือจันทน์ กฤษณา อุบล และมะลิ.

ม. ล. พักเขียว อิศี (เสนีวงศ์) ได้เป็นผู้พยายามเก็บหอมรอมริบเงินทองสะสมสมบัติ จนได้ชื่อว่าตั้ง

เนื้อตั้งตัวได้ พร้อมได้พยายามสละทรัพย์ตั้งเป็นมูลนิธิบำรุงวัดต่าง ๆ ร่วมกับครอบครัวมิใช่น้อย และที่สำคัญที่ทำให้กลิ่นดีที่สุดนั้น มิใช่นิยมในการใช้เครื่องสำอางหรือประดับประพรมคันธชาติต่าง ๆ แต่นิยมในการรักษาศีล ชีวิตของท่านผู้นี้ จึงมีค่า – มีคุณค่าและมีกลิ่นดี – เป็นสุชีวิต – –

ชีวิตประมาณร้อยปี อันชีวิตของคน ๓ ประเภทนั้น ในยุคนี้ก็ประมาณ ๑๐๐ ปีเท่านั้นเอง (๑๐๐ ปีมีจำนวนน้อย ตายก่อน ๑๐๐ ปีจำนวนมาก) ชีวิตชั่วก็ตายเมื่ออายุประมาณเท่านี้ ชีวิตเปล่าก็ตายประมาณเท่านี้ ชีวิตดีก็ตายประมาณเท่านี้ ดูเหมือนว่าจะไม่มีใครได้เปรียบกันเท่าไรในเรื่องอายุในชาตินี้ (ต่างกันอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย คือชั่วอาจตายในการถูกลงอาชญาประหารชีวิต หรืออาจตายในการต่อสู้กันเอง) คน ๓ ประเภทนี้แม้จะตายในอายุเท่า ๆ กัน ก็จะต่างกันมากในเวลาเกิดใหม่ เพราะจิตสะสมเรื่องไว้ต่างกัน คนชั่วเท่ากับสะสมเสบียงเจือยาพิษเอาไปกิน คนดี

เท่ากับสะสมเสบียงเจือวิตามินเอาไปกิน ส่วนคนเปล่าโมฆชีวิตก็เท่ากับคนไม่ได้สะสมเสบียงอะไรไปเลย ใครจะทุกข์ลำบาก ใครจะสุขสบาย ใครจะอดหิว ในชีวิตข้างหน้า? เห็นจะไม่ต้องพูดกันให้เสียเวลามากนักออกปริศนาเช่นนี้มาทีไร คงทายถูกทุกคน – –

เมื่อคนเรามีชีวิตในโลกนี้ก็ไม่นานนักจักต้องตายเพราะคาด (คะเน–หมาย) เอาไว้แล้วประมาณ ๑๐๐ ปี ก็จะถึงฆาต (การทำลาย) ตรงนี้ไม่มีใครเถียงเพราะเห็นประจักษ์กันอยู่แล้ว เป็นอันรับรองกันได้แน่ไปเรื่องหนึ่ง มิหนำซ้ำยังยอมที่จะตายกันก่อน โดยกล่าวว่า "ไม่อยากอยู่จนแก่งุ่มง่าม เจ็ดสิบปีแปดสิบปีก็มากเหลือหลายแล้ว" ยังเป็นปัญหาอยู่บ้างเฉพาะหน้าในด้านเกิดอย่างน้อยสัก ๓ ข้อ คือ:–

๑. ตายแล้วจะได้เกิดหรือเปล่าก็ไม่รู้?

๒. ตายแล้วความดีความชั่วที่ตนทำในโลกนี้ จะติดตามจริงไหม?

๓. ตายแล้วจะได้เกิดเป็นคนเป็นเทวดาเป็นสัตว์

เดียรัจฉาน ?

ปัญหานี้ก็ตอบกันง่าย ๆ ว่าโดยลำดับข้อดังนี้ คือ :—

๑. ตายแล้วเกิดแน่นอน ถ้ายังมีกิเลสตัณหา.

๒. ตายแล้วดีชั่วติดตามแน่นอน ถ้ายังเวียนว่ายในวัฏสงสาร.

๓. ตายแล้วย่อมเกิดเป็นมนุษย์เทวดาเดียรัจฉาน ถ้าทำกรรมไว้ควรเป็นอย่างนั้น.

ตามที่กล่าวนี้มีตัวอย่างดาดดื่นอยู่ในทางพระพุทธศาสนา และถ้าไม่มีคำตอบดัง ๓ ข้อนั้นแล้ว พระพุทธศาสนาก็หมดความหมาย ที่เรานับถือพระพุทธศาสนาอย่างอุ่นอกอุ่นใจอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาให้คำตอบปัญหาเหล่านี้ได้ และตอบปัญหาที่ยากกว่านี้ก็ได้ ตลอดจนกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาตอบปัญหาได้ทุกปัญหา ไม่ว่าจะมีเครื่องหมายคำถามอะไรต่าง ๆ เล็ก ? กลาง ? ใหญ่ ? ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีตอบไว้แล้วทั้งสิ้น ถ้าเราได้ศึกษาปฏิบัติแล้ว ก็อาจรับรองได้เอง — —

ม. ล. พิ้กเขียว อิสี (เสนีวงศ์) ได้มีชีวิตอยู่จนถึงวัยชราหรือที่เรียกกันว่า "วัยที่มีอายุมากแล้ว" และประกอบคุณงามความดีประจำ ดังนั้นแม้จะไม่ได้อ่านหนังสือมากนัก หรือแม้จะไม่ได้พลิกพระไตรปิฎกเลยก็ตาม ความประพฤติดีงามนั้นเองเป็น การตอบปัญหา ๓ ข้อนั้นไว้แล้ว เป็นการใช้วัยของสังขารทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นด้วยความไม่ประมาท สมกับพระพุทธภาษิตที่ยกมาไว้ข้างต้นว่า –

วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ

แปลว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงอันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด

พระพุทธภาษิตนี้เป็นพระปัจฉิมพุทโธวาท พระพุทธองค์ตรัสดังนี้แล้วมิได้ตรัสอะไรอีกเลย คงทรงถือว่าเท่าที่ทรงประกาศพระพุทธศาสนามา ๔๕ พรรษา

ขณะประทม ณ พระแท่นที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็สรุปลงในหลักใหญ่เพียงเท่านี้ ไม่มีอะไรนอกไปจากนี้ได้เลยแม้แต่นิดเดียว หลักเป็น ๓ หลักปักมั่นแน่นอน คือ :–

๑. หลักสังขารเสื่อมสิ้นเป็นธรรมดา.

๒. หลักประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น.

๓. หลักธรรมคืออัปปมาทธรรม.

หลักแรก สังขารคือสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นย่อมเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา นี้ก็เห็นชัดเช่นคนได้รับการปรุงแต่งเกิดมา แล้วแก่ เจ็บ ตายไปในที่สุด ไม่มีใครอยู่ค้ำฟ้า (อย่าว่าแต่อยู่ค้ำฟ้าเลย แม้อยู่ค้ำหลังคาบ้านตนเองก็ไม่ได้ตลอดไป) จึงเป็นอันแน่ว่าทุกคนจะต้องตาย ปลงไว้ก่อนได้...

หลักที่ ๒ ประโยชน์คือสิ่งที่ต้องการ สิ่งที่ใช้ได้อันสิ่งที่มีความหมายเช่นนี้ ทั้งเราทั้งเขาย่อมต้องการการบำบัดความต้องการนั้น ถ้าบำบัดแต่ความต้องการ

ของเรา เราก็จะเอาแต่ได้ท่าเดียว นอกจากเราอิ่มคนเดียว คนอื่นอาจหิวแล้ว ยังอาจทำความกระทบกระเทือนความต้องการของคนอื่น สังคมที่เป็นเช่นนี้จะเป็นสุขได้อย่างไร? สมมติว่ารวยของกินมาก แล้วกินอิ่มนอนอิ่มอยู่คนเดียว ทั้ง ๆ ที่มีของเหลืออยู่อีกมาก ก็ไม่ยอมแจกผู้อื่นที่กำลังท้องกิ่ว (รัดเข็มขัด) อยู่ คนอิ่มแบบที่ว่านี้จะเป็นสุขไม่ได้ด้วยเหตุหลายประการ อย่างน้อยผู้หิวก็คงจะรบกวนขอ อย่างมากก็บุกรุกแย่งชิง.. ข้อสำคัญก็คือว่า ถ้าทุกคนทำแต่ประโยชน์ตน สังคมไม่มีทางจะเรียบร้อยได้ และข้อสำคัญพิเศษสุดอีกอย่างหนึ่ง คือความสุขใจในการเสียสละซึ่งเป็นรสอร่อยทางใจนั้น ผู้ทำเฉพาะประโยชน์ส่วนตัวจะไม่ได้รับเลย แต่ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วยจะได้ลิ้มรสอร่อยจากการเสียสละเป็นแน่นอน ไม่ว่าจะสละทางกาย ทางทรัพย์สมบัติ และทางจิตใจ.. การทำประโยชน์ตนเองอย่างเดียว ไม่มีทางจะเกิดความสมบูรณ์ได้ (ไม่มีใครจะเห็นแก่ตัวอยู่ได้ตลอดไป)

ดังนั้นผู้ที่ทำอยู่แล้ว ก็ควรทำตลอดไป ผู้ที่ยังไม่ได้ทำก็ตั้งใจทำได้ตั้งแต่นี้ไป เพื่อหาความสมบูรณ์ให้แก่ตน และหาความสมบูรณ์ให้แก่สังคม (การช่วยผู้อื่นนั้นควรจะได้เพ่งเล็งให้เขาช่วยตัวเองได้เป็นสำคัญ แม้การอนุเคราะห์โดยกระทันหัน จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป เช่นแจกอาหาร ยา เสื้อผ้าแก่คนอนาถา แล้วต้องหาทางช่วยต่อไปให้พวกนี้มีอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ มิฉะนั้น การทำจะเป็นการส่งเสริมคนอนาถาไว้ประจำประเทศ)...

หลักที่ ๓ ธรรมทั้งหลายคือคำสั่งสอนที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้ ๘,๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ก็รวมลงได้ในอัปปมาทธรรม เช่นที่มีข้อเปรียบว่า "เหมือนรอยเท้าสัตว์เดินดินทั้งหลาย ย่อมรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง) ดังนั้น ถ้าเราได้ทำอะไรด้วยความไม่ประมาท คือไม่ปล่อยสติอยู่เป็นนิจนิรันดร์ ย่อมถือว่าได้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น ความไม่ประมาทจึงจำต้องใช้เป็นนิตย์...

วยธรรมกถา จึงอยู่ที่ว่าให้ยอมรับกันเสียโดยดีว่า "สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นเป็นธรรมดา" เป็นประการแรก เมื่อยอมรับแล้วจะทำอะไร ? ก็ทำประโยชน์ทั้ง ๒ ให้ถึงพร้อม ด้วยการใช้หลักธรรมคือความไม่ประมาทยืนโรง ผลดีก็จะเกิดแก่ชีวิตเป็น สุชีวิต.

ข้อสำคัญที่จะต้องไม่ประมาท เพราะถ้าเกิดประมาทเสียแล้ว ก็เกิดความหลง เมื่อหลงแล้ว ถ้าหลงกายเขาก็ว่า "ลืมแก่" หลงอื่น ๆ ก็อาจลืมพ่อลืมแม่ ถ้าหลงรักตนทำแต่ประโยชน์ให้แก่ตนไม่ทำให้แก่คนอื่น ถ้าหลงรักผู้อื่นก็ทำแต่ประโยชน์ผู้อื่นลืมทำประโยชน์ตน แต่เมื่อไม่ประมาทแล้ว คนเราก็จะไม่หลงกาย ไม่หลงสังขาร เมื่อไม่หลงกายไม่หลงสังขาร ก็จะรู้ว่าร่างกายสังขารนี้มีแต่ความแปรปรวนไปแล้วก็จะแตกดับในที่สุด ไม่หลงรักตน ไม่หลงรักผู้อื่น แล้วทำแต่เฉพาะประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ความไม่หลงนี้ทำให้คนทำประโยชน์ให้สมบูรณ์หรือให้ถึงพร้อมได้ – –

เมื่อพูดถึงความไม่ประมาทกันแล้ว เราอาจจะรู้สึกว่าความหมายกว้างเกินไป จนจับหลักให้พอดิบพอดีไม่ติด ท่านแสดงไว้ ๒ นัย แต่ละนัยมีความชัดเจน ขอว่าไว้สำหรับเป็นหลักปฏิบัติให้ตรงไปตรงมาดังนี้:-

ทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

๑. ในการละกายทุจริต ประกอบกายสุจริต.
๒. ในการละวจีทุจริต ประกอบวจีสุจริต.
๓. ในการละมโนทุจริต ประกอบมโนสุจริต.
๔. ในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก.

อีกอย่างหนึ่ง

๑. ระวังใจไม่ให้กำหนัดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด.
๒. ระวังใจไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง.

๓. ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความหลง.

๔. ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความมัวเมา.

เมื่อตรวจนัยของความไม่ประมาท ๒ อย่างนี้แล้ว เราก็จะได้ความแจ้งชัดว่า จะปฏิบัติสักเพียงไร จึงจะชื่อว่า ไม่ประมาท คราวนี้เราก็จะได้การปฏิบัติด้วยความไม่ประมาทอย่างเป็นหลัก ซึ่งจะเป็นชนิดที่มั่นใจเป็นอย่างดี...

สังขารก็ดี ทรัพย์สมบัติก็ดี ซึ่งทุกคนมีอยู่ เวลาตาย สังขารก็เป็นเหยื่อพระเพลิงไปเฉย ๆ หรือถูกฝังเฉย ๆ เป็นเพื่อนพระธรณี ทรัพย์สมบัติก็ทิ้งกองไว้เฉย ๆ ให้ผุพังไปหรือมีคนมาแบ่งสันปันส่วนไป ไม่มีอะไรเป็นประโยชน์ในปรโลก แต่เราใช้สังขารบำเพ็ญกุศลไว้ ใช้ทรัพย์ทำบุญไว้ ก็แปรภาวะเป็นบุญนิธิอยู่และตามตนไปได้ คนอื่นแย่งไม่ได้ (เท่ากับฝากธนาคารปรโลก

ไว้เฉพาะตน) ดังพระบาลีว่า –

อสาธารณมญฺเญสํ อโจรหรโณ นิธิ
กยิราถ ธีโร ปุญฺญานิ โย นิธิ อนุคามิโก.

แปลว่า ขุมทรัพย์คือบุญ ไม่สาธารณะแก่ชนเหล่าอื่น โจรก็ลักไปไม่ได้ ผู้มีปัญญาจึงควรทำบุญ ซึ่งเป็นนิธิติดตามตนไปได้.

ม.ล. พึ่กเขียว อิศี (เสนีวงศ์) คงจะได้เป็นผู้เข้าใจในหลักอันนี้เป็นอย่างดี จึงได้บำเพ็ญตนดังได้กล่าวแล้วข้างต้น – –

ม.ล. พึ่กเขียว อิศี (เสนีวงศ์) เดิมมีชีวิตอยู่ในวัง ต่อมาอยู่ในวัดหรือใกล้วัดเข้ามา การเกิดมาได้อยู่วังหรือมีเชื้อสายเป็นชาววังนั้น ก็นับว่าเกิดมาดีส่วนหนึ่ง อันคนที่เคยอยู่ในวังนี้ เวลาออกจากวังถ้าไปอยู่ใกล้วัดหรือไป ๆ มา ๆ ระหว่างบ้านกับวัด ก็ย่อมจะรักษาคติชีวิตของตนมิให้ตกต่ำได้ ดังที่มีเรื่องราวปรากฏแก่ท่านผู้นี้ ก่อนจากนี้หลายปีมาแล้ว ชาววัดบวรนิเวศวิหาร ย่อมได้เห็นบุคคล ๒ คนเดินตาม

กันเข้าไปรักษาศีลฟังธรรมในพระอุโบสถ แล้วพากันเดินกลับไปบ้านในวันพระเป็นอาจิณ บุคคลทั้ง ๒ นี้ก็คือ ม. ล. พักเขียน อิสี (เสนีวงศ์) กับอุบาสกมูล อิสี หัวหน้าอุบาสกวัดบวรนิเวศวิหารนั่นเองมิใช่ใครที่ไหน ต่อมา ม. ล. พักเขียวเป็นโรคเจ็บหลังจึงได้ขาดหายไปบ้างเป็นครั้งเป็นคราว แต่เมื่ออาการเจ็บป่วยนั้นได้หนักยิ่งขึ้นจนมาวัดไม่ได้เลย จำต้องนอนรับศีลฟังธรรมทางวิทยุอยู่ที่บ้าน และได้เพิ่มเติมมูลนิธิที่ตั้งไว้ให้วัดต่าง ๆ รวมกับครอบครัว (มูล อิสี อดิศร อิสี) เรื่อย ๆ โดยเฉพาะที่วัดวรดิตถาราม จังหวัดตราด ได้ตั้งทุนไว้ ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาท) สร้างกุฏิ ๑ หลัง และถังน้ำเป็นคราว ๆ นับเป็นบุญของท่านผู้นี้ที่ได้ทำบุญไว้ก่อนที่มัจจุราชจะมาพาตัวไป และแทนที่จะเป็นนายนิรยบาลรับไป ก็คงจะเป็นเทวดาพาไป – –

เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายนนี้เอง ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์มีพิธีทำบุพพเปตพลีที่บ้าน ม. ล. พักเขียวยัง

ลุกนั่งทำพิธีนั้นได้ และได้ปรารภเรื่องการทำบุญอยู่ตลอดเวลา เป็นการแสดงว่าฝึกหัดทำบุญจนอยู่ตัว การทำบุญให้อยู่ตัวนี้ดี เพราะมีบาลีรับรองผลดีไว้ทุกระยะ คือในเวลาเป็นอยู่ก็เป็นสุข เวลาตายก็เป็นสุข ตายไปแล้วก็เป็นสุข ดังจะกล่าวโดยลำดับไป –

เวลาเป็นอยู่ว่า –

สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโย.

ความสั่งสมบุญนำสุขมาให้.

เวลาตายว่า –

ปุญฺญํ สุขํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ.

บุญนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต.

ตายไปแล้วว่า –

ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ.

บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกหน้า.

ถ้าจะมีอะไรสักอย่างหนึ่ง ซึ่งรองรับชีวิตของเราเป็นสุขทุกระยะ คือทั้งเวลาเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป ทั้งใน

เวลาจะตายหรือเวลาตาย และในเวลาที่ตายแล้ว สิ่งนั้นถ้าเป็นแก้วก็เป็นแก้วสารพัดนึก แต่สิ่งนั้นจะเป็นอะไรไปไม่ได้นอกจากบุญ แต่ต้องทำบุญให้พอสมควร และรักบุญให้มากเหนือทรัพย์สมบัติและชีวิต ถ้าห่วงทรัพย์มากกว่าบุญก็ดี ห่วงชีวิตมากกว่าบุญก็ดี ความรู้สึกอย่างนี้เป็นอยู่ก็ทุกข์ เวลาตายก็ทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้เวลาตายไปแล้วก็ทุกข์อีก เพราะไม่มีบุญเป็นเสบียงทาง...

บุญเป็นสุขตลอด ตามที่ว่าบุญให้ความสุขทุกระยะของชีวิตนั้น คนที่ทำบุญยังไม่เข้าขั้นอาจจะตรองตามไม่ค่อยเห็น ขอเปรียบกับคนมีเงินซึ่งนึกได้ว่า เวลาปกติก็พอใช้พอจ่าย ในเวลาคับขันของชีวิตก็มีใช้มีจ่าย คนเช่นนี้จะรู้สึกเป็นทุกข์ในเรื่องทรัพย์ไม่พอใช้จ่ายหรือเปล่า? ตอบกันอย่างซื่อ ๆ ก็ว่าเปล่า! เพราะความรู้สึกพอนั้นแทนที่จะทุกข์กลับเป็นสุขนั่นเอง คนที่รู้จักค่าของเงินในการใช้จ่าย ย่อมรู้สึกโล่งใจในการมีเงินไว้ใช้จ่ายเช่นนั้น คนที่รู้จักคุณค่าของบุญก็ย่อมรู้สึก

โล่งใจในการที่ได้ทำบุญไว้แล้ว แต่ที่กล่าวนี้ก็ต้องเป็นคนที่ทำบุญจนรู้สึกว่า อยู่ตัว ถ้าทำบุญยังน้อยไป และที่เคยทำก็มักจะขาด ๆ ก็เหมือนคนที่มีเงินยังน้อย แถมกระเป๋าที่ใส่เงินนั้นยังรั่วอยู่ ก็ย่อมเกิดความไม่มั่นใจเป็นธรรมดา หรือถ้าจะหลงมั่นใจก็เป็นชนิดลม ๆ แล้ง ๆ คนที่มั่นใจในสิ่งที่ไม่ควรจะมั่นใจ ก็มีแต่ทางที่จะเจ็บกายเจ็บใจ หรือทุกข์กายทุกข์ใจต่อไป – –

บุญกิริยาวัตถุ เมื่อตรวจดูที่ตั้งของการบำเพ็ญบุญแม้เพียงทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามสมควรแล้วทั้ง ๑๐ อย่าง ก็จะเห็นบุญเป็นที่ตั้งของความสุขได้จริง เช่นเดียวกับคนเห็นเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ และรู้สมรรถนะของเครื่องเหล่านั้นตามควร ก็จะพอเห็นเครื่องนั้นใช้งานได้ผลดี ยิ่งคนปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักของบุญก็หมดความลังเลในเรื่องบุญอำนวยความสุข เช่นเดียวกับคนใช้เครื่องทุ่นแรงเป็นย่อมหมดความสงสัยในการใช้เครื่องทุ่นแรงนั้น ๆ เพื่อความกระจ่างในเรื่องทำบุญว่า เราจะเริ่มกันอย่างไร ? และทำอย่างไรจึงจะ

ถูกต้องตั้งแต่ประการต้นจนถึงประการสุดท้าย ก็ตรวจดูบุญกิริยาวัตถุได้ คือ :-

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน.

๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล.

๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา.

๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติอ่อนน้อม.

๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวน-ขวายในกิจที่ชอบ.

๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ.

๗. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ.

๘. ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม.

๙. ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม.

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม์ การทำความเห็นให้ตรง.

ตรวจดูตั้งแต่ข้อ ๑–๑๐ ก็จะเห็นได้ว่าบุญมีทางสำเร็จได้เป็นแถวไปทีเดียว และบางอย่างจะทำได้สะดวกมาก เช่นการทำทานใครมีทรัพย์เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่มีศรัทธาปสาทะ (ความเชื่อความเลื่อมใส) ก็ทำได้ ศีลก็รักษาไม่ยากนัก เพราะคนเรามีจิตใจสำหรับคิด มีกายสำหรับทำ มีปากสำหรับพูด ดังนั้นเราจะคิดรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ไม่ใช่เป็นเรื่องสร้างวิมานบนอากาศ เพราะเราคิดในสิ่งที่เรามีที่จะใช้ไปในทางรักษาศีลได้ ส่วนบนอากาศนั้นไม่มีที่จะลงเสาเอก และเสาอะไรทั้งสิ้น ใครขืนคิดก็เกิดภาวะ**วิมาน**ทะลายทุกทีไป ส่วนเรื่องภาวนาก็เป็นเรื่องของใจเรา ถ้าใจเราไม่สงบได้ ทำไมเราจะทำให้สงบไม่ได้ ถ้าใจเราไม่รู้ ทำไมเราจะทำให้รู้ไม่ได้ เพราะไม่สงบกับสงบเป็นของคู่กัน ไม่รู้กับรู้เป็นของคู่กัน เหมือนเย็นกับร้อน มืดกับสว่าง ที่พระพุทธองค์ทรงปรารภก่อนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (การเสด็จออกทรงผนวช) คือเรื่องแก่ เรื่องเจ็บ เรื่องตายมิได้ เรื่อง

ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายก็ควรจะมีได้..ตรงนี้ก็เพื่อจะเข้าใจง่าย ๆ ว่า เมื่อจิตไม่สงบมีได้ จิตสงบก็ควรจะมีได้ – –

ถ้าเราจะถามตัวเองว่า จะคิดฟุ้งซ่านไปหาอะไร? จะคิดโง่ ๆ ไปหาอะไร? ดังนี้ แม้จะตอบว่า **ก็มีเรื่องเช่นนั้นจึงคิด** หากตอบเช่นนี้ก็น่าเห็นใจ แต่เห็นใจเช่นนี้ไม่ได้ เพราะคิดอย่างนี้ทำให้ใจเสียถึง ๒ ประการ คือ ๑. เสียเพราะฟุ้งซ่าน ๒ เสียเพราะโง่ ในจิตใจนั้นถ้ามีทั้งฟุ้งซ่าน ทั้งโง่บวกกันอยู่ ผลลัพธ์ก็ออกมาเป็น **จิตไม่ควรแก่การงาน** สรุปว่าจิตที่ฟุ้งซ่าน จิตที่โง่ ย่อมไม่ควรแก่อะไรและแก่ใครทั้งสิ้นก็ได้ – –

กรรมฐานมีวัตถุประสงค์ การทำกรรมฐานก็เพื่อให้ผลในทางสงบอย่างหนึ่ง ในทางรู้ตามความเป็นจริงอย่างหนึ่ง คือทำสมถะก็เพื่อให้ใจสงบ ทำวิปัสสนาก็เพื่อให้ใจรู้ และต้องทำให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

คือเมื่อนำอารมณ์ใดมาทำ ก็ต้องอยู่ในอารมณ์นั้น ไขว้เขวไปไม่ได้ เช่นคนจะชำแหละไก่ ชำแหละเป็ด ชำแหละหมู ชำแหละอย่างไหน ก็ต้องเห็นอย่างนั้น ถ้าชำแหละไก่ แต่เห็นเป็นชำแหละหมูก็ผิด.. การทำกายคตาสติ ก็เท่ากับชำแหละกายออกเป็นชิ้นส่วน การเพ่งกสิณก็ต้องสะกดอารมณ์ให้อยู่กับที่ เช่นนำสีแดงมาเพ่งก็ต้องให้อยู่ในสีแดง หากไพล่ไปเห็นอะไรต่ออะไรร้อยแปดพันประการ ก็เป็นการฟุ้งซ่าน จิตใจไม่อยู่ในวัตถุประสงค์ในทางกรรมฐาน เช่นนี้ไปนั่งทำสัก ๕๐ ปีก็ไม่เป็นกรรมฐาน แต่กลายเป็นการทรมาน – –

คนเราไม่ชอบแก่ ไม่ชอบเจ็บ ไม่ชอบตาย ไม่ชอบพลัดพรากจากของรักของชอบใจ ไม่ชอบรับผลกรรมที่ไม่ดี เมื่อไม่ชอบแล้วทำอย่างไร ? จึงจะแก้ปัญหานี้ได้ถึงขั้นสุดยอด ถ้าหลงอย่างอื่นไม่แก้ด้วยเอวัง ๕ ไม่มีทางแก้ได้สุดยอด ไม่ว่าจะไปแก้ที่ทวีปไหนประเทศอะไร แต่แก้ตามนัยที่ว่า –

เอวํ อมฺเหหิ อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ
เราทั้งหลายพึงพิจารณาเนือง ๆ อย่างนี้

ย่อมจะแก้ได้ เพราะการแก้อย่างนี้เป็นการแก้ให้รู้ตามความเป็นจริง เป็นการแก้ให้หายหลง เป็นการแนะให้เดินไปในทางที่ถูก คือทางกรรม ทางผลของกรรม – –

เอวังที่ ๑ เป็นอย่างนี้ คือ ชราธมฺโมมฺหิ เรามีความแก่เป็นธรรมดา ชรํ อนตีโต ล่วงความแก่ไปไม่ได้.

เอวังที่ ๒ เป็นอย่างนี้ คือ พฺยาธิธมฺโมมฺหิ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา พฺยาธึ อนตีโต ล่วงความเจ็บไปไม่ได้.

เอวังที่ ๓ เป็นอย่างนี้ คือ มรณธมฺโมมฺหิ เรามีความตายเป็นธรรมดา มรณํ อนตีโต ล่วงความตายไปไม่ได้.

เอวังที่ ๔ เป็นอย่างนี้ คือ สพฺเพหิ เม ปิเยหิ

มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว เราละเว้นเป็นต่าง ๆ คือว่าพลัดพรากจากของรัก ของเจริญใจ ทั้งหลายทั้งปวง.

เอวังที่ ๕ เป็นอย่างนี้ คือ กมฺมสฺสโกมฺหิ เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน กมฺมทายาโท เป็นผู้รับผลของกรรม กมฺมโยนิ เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด กมฺมพนฺธุ เป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กมฺมปฏิสรโณ เป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ จักทำกรรมอันใดไว้ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ดีหรือชั่ว ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ในเอวังทั้ง ๕ นี้ เอวังแก่ เอวังเจ็บ เอวังตาย เอวังพลัดพราก เอวังไปตามกรรม ล้วนเป็นวิถีชีวิตที่ถูกต้อง เอวัง ๓ ข้างต้นเป็นธรรมดาที่คนเกิดมาแล้วแก่ เจ็บ ตาย ไม่มีทางล่วงพ้นไปได้ คือเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตาย ส่วนเอวังที่ ๔ เอวังพลัดพรากนี้ บางทีก็พลัดพรากตั้งแต่ก่อนตาย

แต่เวลาตายย่อมพลัดพรากอย่างสิ้นเชิง ของรักของชอบใจทุกขนาดทุกระดับนำไปไม่ได้เลย จบกันเท่านั้น ส่วนเอวังที่ ๕ คือ เอวังไปตามกรรมยังเป็นปัญหา เพราะคนตายถ้ายังมีตัณหาเป็นยางเหนียว มีวิญญาณเป็นพืช และมีกรรมเป็นนา ก็เกิดอีกและเสวยกรรมต่อไป (เว้นแต่ขจัดยางเหนียวแล้ว จึงไม่เกิด) ปัญหาอยู่ที่ว่าถ้าทำกรรมดีก็ได้รับผลดี ถ้าทำกรรมชั่วก็ได้รับผลชั่ว คนตายแล้วมิใช่แล้วไป แต่ต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรมซึ่งมีอยู่เช่นนั้น เช่นเดียวกับกฎทั้งหลายก็มีกฎอยู่ในตัวของมัน –

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

ม. ล. พั่กเขียว อิศี (เสนีวงศ์) ได้เกิดมาในโลกในตระกูลที่ดี และได้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดี ที่รวมเรียกว่า *จากวังไปวัด* ได้ทำบุญทำกุศลต่าง ๆ ตามที่กล่าวแล้ว และได้ผชิญกับเอวังครบทั้ง ๕ คือ แก่ก็แก่มาก เจ็บก็เจ็บมาก ตายก็ตายไปแล้ว พลัดพรากก็พลัดพรากอย่างสิ้นเชิงแม้แต่รังหนูที่บ้าน ส่วน

เรื่องกรรมดีกรรมชั่วก็เสวยผลไม่น้อยในชาตินี้ แต่กรรมที่ไม่ดีก็มีแต่เจ็บหนักทางกาย แต่เจ็บหนักทางใจดูจะไม่ค่อยมี เพราะมีความปรารภในการบำเพ็ญกุศลเป็น *โสภณเจตสิก* คืออารมณ์ที่เกิดกับใจ หรือเป็นไปในจิตอันงามบ่อย ๆ แม้เวลาใกล้จะถึงแก่กรรมเมื่อก่อน ๗ วันนี้...

บัดนี้ คณะเจ้าภาพและญาติมิตรได้ทำทักษิณานุประทาน (ทำบุญอุทิศผลให้แก่ผู้ตาย) นับเป็นการทำที่ถูกต้องตามพระบาลีที่ว่า อทาสิ เม อกาสิ เม เป็นอาทิ ความว่า เมื่อระลึกถึงผู้ที่ให้ ผู้ที่ทำอะไรไว้ในกาลก่อน.. พึงทำทักษิณาเพื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น การทำอย่างอื่นไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนการทำทักษิณานุประทานย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับแล้ว โดยฐานะสิ้นกาลนาน ทำเช่นนี้คราวเดียวเท่ากับทำ ๓ อย่าง คือ ๑. ได้แสดงญาติธรรม ๒. ได้บูชาผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ๓. ได้บำรุงพระพุทธศาสนาโดยปริยาย.. เป็นอันได้บุญไม่น้อยเลย

บุญญานุภาเวน ด้วยอานุภาพแห่งบุญอันเป็นทักษิณานุประทาน ที่คณะเจ้าภาพและญาติมิตรบำเพ็ญนี้ก็ดี กตปุญฺญเตชสา ด้วยเดชแห่งบุญที่ ม. ล. พั่กเขียว อิศี (เสนีวงศ์) ทำแล้วก็ดี ขอให้อานุภาพและเดชแห่งบุญนั้น ๆ จงสำเร็จแก่ ม. ล. พั่กเขียว อิศี (เสนีวงศ์) ตามสมควรแก่คติภพนั้น ๆ จงทุกประการ ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนา สมถวิปัสสนากถา

ในการบำเพ็ญกุศล ทักษิณานุปทาน สตมวารศพ

หม่อมหลวงพั๋กเขียว อิสี (เสนีวงศ์)

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๑๑

พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)

วัดบวรนิเวศวิหาร แสดง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เทฺว ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา

สมโถ จ วิปสฺสนา จาติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในสมถวิปัสสนา-กถา อนุรูปกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่เจ้าภาพประกอบด้วยสามีและบุตร กับญาติและมิตร ได้บำเพ็ญอุทิศหม่อมหลวงพั๋กเขียว อิสี (เสนีวงศ์) ตามทางพระพุทธศาสนา

หม่อมหลวงพั๊กเขียว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อดำรงชีวิตอยู่ ได้ปฏิบัติหน้าที่ของแม่บ้านร่วมสุขร่วมทุกข์มากับสามีด้วยดี ได้ทำอุปการะบุตร คือ ร้อยตรีอดิศร อิสี และอุปการะหลานกับบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องจนได้มีหลักฐานไปโดยลำดับ ชื่อว่าได้ทำหน้าที่ในการครองเรือนด้วยดี อันการครองเรือนนั้น ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "เรือนที่ครองไม่ดีเป็นทุกข์" ฉะนั้นจึงปรากฏว่า ได้มีผู้ครองเรือนไม่น้อยที่ได้มีความทุกข์ไม่เรียบร้อยในการครองเรือน แต่การครองเรือนนั้นเมื่อได้ปฏิบัติตามพระพุทธศาสโนวาท ก็ย่อมจะเป็นการครองเรือนด้วยดี มีความสุขตามสมควรแก่ภาวะธรรมะเป็นเครื่องครองเรือนที่ดีนั้น ก็ได้แก่ฆราวาส-ธรรม ธรรมะสำหรับการครองเรือนอันสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสไว้มี ๔ ประการคือ

๑. สัจจะ มีความสัตย์ซื่อต่อกัน

๒. ทมะ มีความข่มใจไม่ลุอำนาจแห่งความร้อน-แรงทางใจเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง

๓. ธิติ ความอดทนในการประกอบการงานร่วมกัน เพื่อดำรงชีวิตและสร้างหลักฐาน

๔. จาคะ การสละ การเผื่อแผ่ให้ปันภายในครอบครัว ไม่ให้เกิดความแร้นแค้นขัดข้อง และการเฉลี่ยเจือจานไปในมิตรญาติ ผู้ที่เกี่ยวข้องตามสมควรแก่กิจและโอกาสนั้น ๆ ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "ยสฺเสเต จตุโร ธมฺมา" เป็นอาทิ ซึ่งแปลความว่า ธรรมสี่ประการเหล่านี้มีอยู่แก่บุคคลใด ซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาครอบครองเรือน คือสัจจะ ความสัตย์ซื่อต่อกันหนึ่ง ทมะ ความข่มใจหนึ่ง ธิติ ความอดทนหนึ่ง จาคะ การสละเผื่อแผ่เจือจานหนึ่ง บุคคลนั้นแลไปเบื้องหน้าย่อมไม่เศร้าโศก ฉะนี้

ในทางพระพุทธศาสนา หม่อมหลวงพักเขียวมีสมานฉันท์คือฉันทะที่เสมอกันด้วยสามี ประพฤติธรรมและบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนาอยู่เป็นอาจิณ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เป็นผู้มีศรัทธาความเชื่อในพระพุทธาทิรัตนตรัย เชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ศีล ความตั้งใจงดเว้นตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ตามศรัทธาสามารถของตน สุตะ การสดับฟังดังที่ปรากฏว่าได้พอใจในการฟังธรรมอยู่เนือง ๆ เมื่อร่างกายยังดี ก็ได้ไปฟังธรรมที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารเป็นประจำ พร้อมกับสามีซึ่งเป็นหัวหน้าอุบาสกประกาศอุโบสถในวันอุโบสถ และพอใจในการสดับฟังธรรมะแม้ในทางวิทยุและในที่อื่น ๆ เป็นผู้ไม่อิ่มไม่เบื่อในการฟังธรรมะ จาคะ มีการสละบริจาคบำรุงพระพุทธศาสนาและองค์การสาธารณะสงเคราะห์นั้น ๆ ปัญญา ความรู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประ-โยชน์ แม้จะไม่ใช่เป็นผู้ได้รับการศึกษาชั้นสูงเหมือนอย่างบุคคลโดยมากในปัจจุบัน ซึ่งมีปัญญาในวิชาต่าง ๆ แต่ก็มีปัญญารู้จักบาปบุญคุณโทษซึ่งเป็นหลักสำคัญของปัญญา และของการที่จะดำรงตนให้ดำเนินไปในสุคติคือคติที่ดีที่ชอบ โดยเฉพาะจาคะ การสละซึ่งเป็นกุศลทาน ได้บริจาคโดยมีศรัทธาและฉันทะความพอใจเสมอกันร่วมกันกับสามีสร้างบุญกุศล โดยตั้งเป็นมูลนิธิ

หรือบุญนิธิถวายวัดต่าง ๆ มากวัด และได้ตั้งทุนถวายเข้าในมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อเก็บดอกผลใช้สอยจนสิ้นชีพ แล้วก็ให้แบ่งดอกผลบำรุงวัดและองค์การกุศลต่าง ๆ อีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ได้บริจาคสร้างถาวรวัตถุที่ดิน สร้างหนังสือและสิ่งต่าง ๆ ถวายวัดต่าง ๆ อีกมากวัด ได้บริจาคบำรุงโรงพยาบาลกับสถานสงเคราะห์ต่าง ๆ อีกมากแห่ง รวมเข้าแล้วก็เป็นจำนวนหลายหมื่นบาท จึงชื่อว่าเป็นอุบาสิกาผู้เข้าไปนั่งใกล้ชิดพระรัตนตรัยทั้งทางกายและทางใจ เป็นผู้ถือเอาสาระคือแก่นสารแห่งกายไว้ได้ ตามคาถาที่ตรัสไว้ว่า

"สทฺธาย สีเลน จ ยา ปวฑฺฒติ
ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ
สา ตาทิสี สีลวตี อุปาสิกา
อาทิยติ สารมิเธว อตฺตโน"

แปลความว่า สตรีใดเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาทั้งสองส่วน สตรีนั้นผู้เช่นนั้นเป็นอุบาสิกาผู้มีศีล ย่อมถือเอาสาระคือแก่นสารแห่งตน

ไว้ได้ในโลกนี้ทีเดียว ดังนี้

หม่อมหลวงพั๋กเขียวได้เป็นผู้เจริญในธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมด้วยท่านผู้เป็นสามี และได้ปฏิบัติธรรมะอันเป็นส่วนบำรุงจิตใจให้เป็นสุข ได้ประกอบการบุญการกุศลอันจะเป็นที่พึ่งของตนตลอดไปถึงในภายภาคหน้า ได้กระทำอุปการะบุคคลที่ควรอุปการะ และได้ถึงแก่กรรมละโลกนี้ไป ยังความอาลัยระลึกถึงให้เกิดขึ้นแก่คนผู้ยังดำรงอยู่ แต่ว่าอันกายนี้เป็นสังขารส่วนผล เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะต้องมีแตกสลายไปในที่สุดตามสังขตะลักขณะ คือลักษณะของสังขาร ดังพระพุทธภาษิตที่แสดงไว้ว่า "อุปฺปาโท ปญฺญายติ ความที่เกิดขึ้นปรากฏ วโย ปญฺญายติ ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ เมื่อยังตั้งอยู่ความแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่นปรากฏ" ดังนี้ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้มีปัญญาพิจารณาความปรากฏแห่งสังขาร ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้นี้จึงได้อาศัยใช้สังขารนี้แหละประกอบการบุญการกุศล

อบรมธรรมปฏิบัติสำหรับที่จะเป็นสาระคือแก่นสาร ซึ่งจะเป็นบุญติดตนไป และจะเป็นบารมีที่ติดจิตใจไปตลอดกาลนาน

ก็แหละอันการปฏิบัติอบรมจิตใจ ย่อมเป็นประการสำคัญ เป็นบารมีอันเนื่องด้วยศีลสมาธิและปัญญา บุคคลผู้ที่มีจิตใจได้รับการอบรมเป็นบารมีมาแล้ว ย่อมมีฉันทะอัธยาศัยน้อมไปในการบุญการกุศล เป็นสัมมา-ทิฏฐิ คือคนผู้มีความเห็นชอบ และเมื่อได้อบรมบารมีเหล่านี้สะสมเพิ่มเติมต่อไปอีก ก็ย่อมจะเป็นเครื่องเจริญบุญบารมีอันจะเป็นที่พึ่งแห่งตนอันเป็นที่พึ่งที่ดียิ่ง การอบรมใจโดยตรงนั้น ก็คือการอบรมในสมถะและวิปัสสนาที่ท่านสอนให้อบรมให้มีให้เป็น ตามพระบาลีบทอุเทสที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า "เทฺว ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา สมโถ จ วิปสฺสนา จ" แปลความว่า ธรรมะสองประการพึงอบรมให้มีให้เป็นขึ้นด้วยความรู้ยิ่ง คือสมถะหนึ่ง วิปัสสนาหนึ่ง ดังนี้

ธรรมะข้อแรก สมถะ แปลว่าธรรมะที่ทำให้สงบ

หรือแปลว่าความสงบ สงบอะไรก็คือสงบจิต จิตเป็นอย่างไรจึงต้องทำให้สงบ จิตใจนี้ของบุคคลทั่วไปย่อมดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก มักชอบเที่ยวไปคิดถึงเรื่องโน้นบ้างถึงเรื่องนี้บ้าง ตามความใคร่ปรารถนาพอใจ ทั้งนี้ก็เพราะจิตนี้โดยปกติย่อมมีอารมณ์คือเรื่องที่คิดนึกอยู่เสมอ อารมณ์คือเรื่องเหล่านั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็เป็นเรื่องรูปที่ตาเห็นบ้าง เรื่องเสียงที่หูได้ยินบ้าง เรื่องกลิ่นที่จมูกได้สูดดมบ้าง เรื่องรสที่ลิ้นได้ลิ้มบ้าง เรื่องโผฏฐัพพะคือสิ่งที่ถูกต้องทางกายบ้าง เรื่องของรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้นที่ได้ประสพพบผ่านมาแล้วในอดีตยังเก็บมาครุ่นคิดถึงอยู่ในจิตใจบ้าง. เรื่องเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดนิวรณ์ที่แปลว่าเครื่องกั้นจิตไว้ไม่ให้บรรลุความดี นิวรณ์นั้นก็มี ๕ ประการคือ

๑. กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในทางกาม คือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ หรือด้วยอำนาจของความรักใคร่ปรารถนาพอใจ

๒. พยาบาท ความมุ่งร้าย อันหมายถึงอาการที่จิตใจวิบัติ คือว่าเกิดร้ายกาจขึ้นด้วยโทสะ

๓. ถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอันทำให้กายอ่อนแอ ใจท้อแท้

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ อันทำให้จิตใจฟุ้ง และอึดอัดระอา

๕. วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงลังเลสงสัยอันทำให้ไม่เกิดความเชื่อตั้งมั่น หรือทำให้ไม่อาจตกลงใจได้

ทั้ง ๕ ประการนี้เรียกว่านิวรณ์ แปลว่าเครื่องกั้นจิตใจไม่ให้บรรลุความดี กล่าวคือเมื่อบุคคลจะทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นความดีในการศึกษาเล่าเรียนก็ตาม ในการงานก็ตาม ในการประกอบกุศลตลอดจนถึงในการปฏิบัติธรรมะ คือ ศีล สมาธิ ปัญญาก็ตาม เมื่อมีนิวรณ์เหล่านี้บังเกิดขึ้น ก็ย่อมจะเป็นเครื่องขัดขวาง คือทำให้จิตใจอ่อนแอไม่มีกำลังที่จะประกอบความดีตามที่ตั้งใจได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ปฏิบัติระงับนิวรณ์เหล่านี้ ข้อปฏิบัติสำหรับ

ระงับนิวรณ์ดังกล่าวเรียกว่า สมถะกัมมฐาน แปลว่า กัมมฐานที่ทำให้จิตสงบจากนิวรณ์ คำว่ากัมมฐานนี้ แปลว่าตั้งการงาน ในที่นี้หมายความว่าตั้งการงานทางจิตใจ เพราะว่าการปฏิบัติอบรมจิตให้บังเกิดความสงบนี้ ก็เป็นการงานอย่างหนึ่งเหมือนอย่างการงานในทางโลก ในการกระทำการงานทางโลกก็จะต้องมีการตั้งการงาน ตั้งต้นแต่เริ่มกระทำมีความพากเพียรและมีอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะอุดหนุนให้การงานนั้นสำเร็จ การปฏิบัติอบรมจิตให้สงบจากนิวรณ์ก็เป็นเช่นเดียวกัน จำจะต้องตั้งการงานคือจะต้องมีความเพียร และจะต้องมีธรรมะสำหรับอุปการะให้การปฏิบัตินั้นสำเร็จเป็นความสงบจิตใจได้ ก็แหละธรรมะที่จะอุปการะให้บังเกิดความสำเร็จในสมถะดังกล่าวนี้ จะต้องมีอารมณ์ของกัมมฐานคือเรื่องสำหรับที่จะต้องตั้งใจ จะต้องมีสติคือความระลึกกำหนด จะต้องมีความเพียร และจะต้องมีความรู้ที่จะต้องกำหนดรู้ และที่จะปล่อยวางใจให้พ้นจากอารมณ์ที่เกี่ยวเกาะนั้นได้

ประการแรก อารมณ์สำหรับที่จะยกขึ้นปฏิบัติระงับนิวรณ์เหล่านี้ที่ท่านแสดงไว้จำเพาะข้อก็คือ ให้อบรมในอสุภกัมมฐาน กัมมฐานที่พิจารณาว่าไม่งดงาม หรือกายคตาสติ สติที่พิจารณากายโดยเป็นของปฏิกูล กัมมฐานข้อนี้เป็นเครื่องแก้กามฉันทะ เมตตา ความแผ่จิตปรารถนาให้เป็นสุข ปราศจากความอาฆาตแค้น เป็นเครื่องแก้พยาบาท พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า อันทำให้เกิดปสาทะคือความเลื่อมใสในพระพุทธคุณ อันทำให้จิตผ่องใส หรืออาโลกสัญญา ความกำหนดในอาโลกะแสงสว่าง เป็นเครื่องแก้ถีน-มิทธะ มรณสติ ระลึกถึงความตาย หรืออานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นเครื่องแก้อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ธาตุกัมมฐาน กัมมฐานคือการพิจารณากายนี้แยกออกโดยเป็นธาตุ เป็นเครื่องระงับสัตตสัญญาความสำคัญหมายว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ตัวตน เป็นเครื่องแก้วิจิกิจฉา ความสงสัยเคลือบแคลงอันเกี่ยวกับสัตว์บุคคลตัวตน อารมณ์

เหล่านี้เป็นอารมณ์ที่เป็นคู่ปรับแห่งนิวรณ์ทั้ง ๕ ซึ่งท่านสอนให้ยกขึ้นปฏิบัติ คือให้มีความเพียร มีสติกำหนด มีความรู้กำหนด ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่ง จนจิตมีความสงบตั้งมั่นอย่างเฉียด ๆ คือเข้าเขตแห่งความสงบตั้งมั่น ก็เรียกว่าเป็นอุปจารสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นแน่วแน่มีอารมณ์เป็นอันเดียวก็เรียกว่า อัปปนาสมาธิ คือจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่สงบจากกามและอกุศลกรรมทั้งหลาย โดยตรงคือสงบจากนิวรณ์ทั้งหลายดั่งกล่าวนี้ เรียกว่าเป็นสมาธิหรือว่าเป็นสมถะ เป็นการปฏิบัติอบรมจิตประการหนึ่ง

ประการที่ ๒ วิปัสสนา แปลว่าความเห็นแจ้งเป็นตัวปัญญาคือความรู้ ก็แหละอันปัญญาเห็นแจ้งในพระพุทธศาสนานั้น ต้องการปัญญาที่เห็นแจ้ง อันเป็นเครื่องกำจัดตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ตัณหาอุปาทานของบุคคลนี้ย่อมบังเกิดสืบเนื่องมาจากอวิชชาคือความไม่รู้จริง หรือ

ความรู้ที่ผิดจากความเป็นจริงในสัจจธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงได้บังเกิดตัณหาอุปาทานในสังขารทั้งหลาย เมื่อมีตัณหาอุปาทานคือความดิ้นรนปรารถนาและความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็เป็นเหตุก่อกิเลสและความทุกข์ต่าง ๆ ไม่สามารถจะปลดความทุกข์ต่าง ๆ ออกไปได้ ดังจะเห็นได้ว่าอันความทุกข์ต่าง ๆ ที่ทุก ๆ คนได้ประสพนั้น ย่อมมีมูลมาจากจิตใจของตนเองที่ปรารถนายึดถือ มีความปรารถนายึดถือไว้มากก็เป็นทุกข์มาก มีความปรารถนายึดถือไว้น้อยก็เป็นทุกข์น้อย ดังจะเห็นได้ว่าอันส่วนที่ชอบหรือที่รักที่พอใจ ก็เพราะมีความปรารถนายึดถืออยู่ในสิ่งนั้นว่า น่ารัก น่าชอบ น่าใคร่ น่าปรารถนาน่าพอใจ แม้ในสิ่งที่ชัง ที่ไม่ชอบ ก็เพราะมีความปรารถนายึดถืออยู่ว่า สิ่งนั้นน่าชัง น่าเกลียด ไม่ชอบเช่นเดียวกัน แม้ในส่วนที่ลุ่มหลงสยบติดอยู่ก็เพราะมีความปรารถนายึดถืออยู่เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ครั้นความไม่สมปรารถนาบังเกิดขึ้น กล่าวคือ ต้อง

พลัดพรากจากส่วนที่ชอบ หรือต้องประสพกับส่วนที่ไม่ชอบดังนี้เป็นต้น ซึ่งทุก ๆ คนก็จะต้องพบต้องประสพ จึงได้บังเกิดความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ขึ้น นอกจากนี้อาศัยความปรารถนายึดถืออันนี้แหละ ทำให้บุคคลประกอบการทุจริตต่าง ๆ เพราะการประกอบการทุจริตต่าง ๆ นั้นก็เพื่อประโยชน์ตนบ้าง เพื่อประโยชน์ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องบ้าง เมื่อมีความยึดถืออยู่ว่าจะต้องเป็นของเรา จะต้องเป็นเรา หรือว่าเราจะต้องมีมาก เราจะต้องเป็นใหญ่มากดังนี้เป็นต้น ก็ทำให้ต้องขวนขวายแสวงหาที่จะเป็นเช่นนั้น ที่จะมีเช่นนั้นมาก นี้เป็นผลที่เนื่องมาจากความปรารถนายึดถือที่เกินส่วนนั้น แหละสิ่งที่ได้มานั้นก็ไม่มีที่จะพอบ้อนความปรารถนาของบุคคล ท่านจึงแสดงไว้ว่า แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาคือความอยากไม่มี เหมือนอย่างไฟที่ไม่อิ่มด้วยเชื้อ จะเอาเชื้อมาใส่ไฟเพื่อประชดไฟ หรือเพื่อที่จะให้ไฟเพียงพอนั้นหาได้ไม่ ใส่เชื้อให้ไฟมาก ไฟก็ยิ่งกองโตมากและก็ยิ่งเผาเชื้อหมดไปเร็วเข้า ฉันใด

ก็ดี การที่จะนำสิ่งต่าง ๆ มาป้อนความปรารถนาแห่งใจของบุคคลนั้นหามีที่จะเพียงพอไม่ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากปรารถนา และอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นในทางที่จะแก้ทุกข์และแก้สมุฏฐานแห่งความเดือดร้อนยุ่งยาก ตลอดจนถึงทุจริตต่าง ๆ ในโลก ทางพระพุทธศาสนาจึงได้มุ่งให้แก้เข้ามาที่จะทำความสงบระงับ ความดิ้นรนทะยานอยากปรารถนา และความยึดถือของบุคคลนี้เอง ทางที่จะแก้นั้นจะแก้ด้วยวิธีอื่นหาได้ไม่ เมื่ออยากเข้าแล้วจะไปบังคับว่าอย่าอยาก ยึดถือเข้าแล้วจะไปบังคับว่าอย่ายึดถืออย่างนี้ เป็นการที่ทำไม่สำเร็จ เพราะเป็นสิ่งที่บังคับไม่ได้ขู่ไม่ได้ ทางที่จะแก้นั้นมีทางเดียวคืออบรมปัญญาความรู้ให้มองเห็นสัจจธรรม คือความจริง การที่จะอบรมปัญญาความรู้ให้มองเห็นสัจจธรรม คือความจริงนั้น โดยตรงท่านสอนให้พิจารณาเข้ามาที่กายอันนี้ คือที่ตัวตนอันนี้โดยจำแนกออกไป เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คือส่วนที่เป็นรูปอันนี้

อันประกอบด้วยธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ก็เรียกว่าเป็นรูปขันธ์ กองรูปกองอยู่ที่นี่ เวทนา ความเสวยอารมณ์เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง เป็นไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ก็เรียกว่า เวทนาขันธ์ กองเวทนา สัญญา ความจำหมายต่าง ๆ ก็รวมเรียกว่า สัญญาขันธ์ กองสัญญา ความคิดปรุงหรือความปรุงคิด ก็เป็นกองหนึ่ง เรียกว่า สังขารขันธ์ กองสังขาร วิญญาณคือความรู้สึกในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียงเป็นต้น ก็เป็นกองหนึ่งเรียกว่า วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ รวมเรียกว่า นาม เพราะฉะนั้นเมื่อสรุปลงแล้วก็เป็นรูปหนึ่งนามหนึ่ง หรือเมื่อแยกออกไปก็เป็นขันธ์คือกองทั้งห้า อันเป็นที่ยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา เป็นที่ตั้งแห่งตัณหาอุปาทานทั้งปวง เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้กำหนดพิจารณาแยกออกไปว่า นี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือรวมเรียกว่านามรูปนี้ ท่านสอนให้พิจารณาโดยไตร-

ลักษณ์ คือลักษณะเป็นเครื่องกำหนดทั้งสามประการ ได้แก่ไม่เที่ยง คือเป็นสิ่งที่เกิดดับ เป็นทุกข์ คือเป็นสิ่งที่แปรปรวนไป ไม่ตั้งอยู่ในที่เดียว เป็นอนัตตาคือมิใช่ตัวตน เมื่อได้พิจารณาให้ไตรลักษณ์ปรากฏขึ้นเป็นอนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน รูปก็จะปรากฏแก่ผู้พิจารณา เหมือนอย่างแผ่นฟองน้ำซึ่งหาสาระมิได้ เวทนาก็จะปรากฏแก่ผู้พิจารณา เหมือนอย่างกับน้ำที่ผุดขึ้นในเวลาฝนตก สัญญาก็จะปรากฏแก่ผู้พิจาราณาเหมือนอย่างพยับแดด สังขารคือความปรุงคิดหรือความคิดปรุง ก็จะปรากฏแก่ผู้พิจารณาเหมือนอย่างต้นกล้วยหรือกาบกล้วย วิญญาณก็จะปรากฏแก่ผู้พิจารณาเหมือนอย่างคนเล่นกล ซึ่งหาสาระคือความจริงมิได้ เมื่อเบญจขันธ์หรือนามรูปปรากฏดังนี้ สัตตสัญญา ความสำคัญหมายว่าสัตว์ หรือคน ตัวตน เรา เขา ซึ่งจะพึงปรารถนาและยึดถือก็หายไป สัจจธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริงก็จะปรากฏขึ้น โดยเป็น

ทุกขสัจจ์ สภาพที่จริง คือทุกข์ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือว่าเกิดดับ สมุทัยสัจจะ สภาพที่จริงคือ สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ก็จะปรากฏขึ้น คือตัณหา อุปาทาน นั่นแหละเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ นิโรธสัจจะ สภาพที่จริงคือนิโรธ ความดับทุกข์ก็จะปรากฏขึ้น เพราะตัณหาอุปาทานจะสงบลงไป มรรคสัจจะ สภาพที่จริงคือมรรค ก็จะปรากฏขึ้น ก็เพราะสมถะซึ่งเป็นบาทและวิปัสสนา คือความพิจารณาให้มองเห็นความจริงนั้นแหละเป็นตัวมรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เมื่อสัจจธรรมปรากฏขึ้นดังนี้ ตัณหาอุปาทานของบุคคลก็จะสงบ และทางที่ปฏิบัติจนเกิดมองเห็นความจริงนั้นก็เป็นวิปัสสนา ที่แปลว่าปัญญาเห็นแจ้ง คือเห็นแจ้งในสัจจธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริง

สมถะ คือความสงบ หรือธรรมะที่ทำให้เกิดความสงบใจจากนิวรณ์ วิปัสสนาปัญญาที่เห็นแจ้ง คือเห็นแจ้งในสัจจธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริง อันเป็นเหตุให้ระงับตัณหาอุปาทานของจิตใจ เป็นภาเวตัพพ-

ธรรม ธรรมะที่พึงปฏิบัติอบรมให้มีขึ้น และเมื่อปฏิบัติอบรมไปโดยลำดับ ก็ย่อมจะเป็นอภิญญาคือความรู้ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ สมถะและวิปัสสนาก็จะเจริญขึ้นไปโดยลำดับจนถึงที่สุด

หม่อมหลวงพักเขียว ได้เป็นผู้ปฏิบัติธรรมะร่วมกับท่านผู้เป็นสามี โดยเฉพาะเป็นผู้พอใจในการปฏิบัติอบรมทางจิตใจ ในทางแห่งสมถะและวิปัสสนาตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า จะพึงเป็นผู้มีที่พึ่งสำหรับจิตใจแห่งตน และการปฏิบัติอบรมนั้น พร้อมทั้งบุญกิริยาอื่น ๆ ก็รวมกันเป็นกุศลบุญบารมี อันจะเป็นที่พึ่งของบุคคลตลอดไปในปรโลก ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า "ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ" บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศครั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์สิทธิวิบากวิบุล

มนุญผล แก่หม่อมหลวงพั๊กเขียว อิสี (เสนีวงศ์) ตามสมควรแก่คติภพวิสัยสมดังเจตนาอุทิศ แสดงพระธรรมเทศนายุติด้วยเวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่ลำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๘/๔/๒๕๑๒

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 817790

นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๒